

А.С.ПУШКІН І БЕЛАРУСКАЯ МАСТАЦКАЯ ЛІТАРАТУРА: СУПАСТАЎЛЯЛЬНЫ АНАЛІЗ СІНТАКСІЧНЫХ АДЗІНАК

Імя геніяльнага рускага паэта Аляксандра Сяргеевіча Пушкіна шырока вядома ва ўсім свеце. З гэтым імем у першую чаргу атаясамліваюцца паняцці “рэалістычны метады літаратуры” і “руская літаратурная мова”. Акрамя таго, гуманізм Пушкіна, яго вера ў светлую будучыню і сёння з’яўляюцца духоўнымі каштоўнасцямі народа. А.С.Пушкін заўсёды вылучаў і падкрэсліваў станоўчыя рысы чалавека, нягледзячы на жорсткія ўмовы рэчаіснасці, бачыў прыгажосць і духоўную чысціню кожнай асобы. Таму ў сваёй творчасці знакаміты аўтар уздымаў шматлікія пытанні і праблемы, што так хвалявалі сучаснікаў і наступныя пакаленні (напрыклад: супярэчнасці паміж самадзяржаўем і народам, асобай і дзяржавай, прычыны адарванасці дваран ад народа, непазбежнасць сялянскіх паўстанняў і іх паражэнні).

Творчасць А.С.Пушкіна аказала рашаючы ўплыў на літаратуру народаў былога Савецкага Саюза. Пра гэта пісалі ўкраінец Т.Шаўчэнка, грузін І.Чаўчавадзэ, азербайджанец М. Ахундаў і інш. Як і раней, так і зараз мае месца згаданы ўплыў і на беларускую мастацкую літаратуру, што неаднаразова адзначалі айчыннымя крытыкі: “Вайна і народ, асоба і народ на вайне, узаемасувязь драматычных абставін і фарміраванне характару чалавека – традыцыйныя праблемы, якія цікавілі і Пушкіна (“Капітанская дачка”) ... і працягваюць развівацца ў творчасці сучасных беларускіх празаікаў, такіх, як І.Пташнікаў, І.Навуменка і інш.” [1, с.6]. Акрамя ўплыву ў тэматыцы твораў, назіраецца ўплыў А.С.Пушкіна і на выбар сучаснымі пісьменнікамі моўна-выяўленчых сродкаў. Безумоўна, больш відавочным з’яўляецца такі ўплыў на лексічным узроўні: у найменнях адзіночных асоб і сукупнасці асоб; узбраення, ваенных аб’ектаў і камунікацый; пэўных тэрыторый, краін, шляхоў зносін і г.д. Аднак нельга не адзначыць уплыву такога тыпу і ў выкарыстанні сінтаксічных адзінак, асабліва тых, што маюць аналагі ў фальклору і – адпаведна – у гутарковай мове, паколькі згаданыя канструкцыі ўласцівы творам і А.С.Пушкіна, і сучасных беларускіх празаікаў. Невыпадкова Л.А.Піскун адзначае, што “... поруч з выкарыстаннем рэгіянальных элементаў сучасныя паэты і празаікі звяртаюцца таксама да фальклору, развіваючы творча яго багаты вопыт, як гэта рабіў Пушкін. “Пушкін быў першым рускім пісьменнікам, які звярнуў увагу на народную творчасць,” – заўважыў М.Горкі. Мастацкі вопыт вялікага рускага генія, з’яўляючыся набыткам іншых нацыянальных літаратур, стаў мастацкай крыніцай і для беларускіх пісьменнікаў” [1, с.109].

Канстатуючы шырокае і стылістычна апраўданае ўзнаўленне як у аповесцях А.С.Пушкіна, так і ў сучаснай беларускай прозе сінтаксічных асаблівасцей гутарковай мовы, варта адзначыць, што адным з такіх ўзнаўленняў з’яўляюцца канструкцыі з паўторам. Спецыфіка дадзеных

сінтаксічных адзінак заключаецца ў перыядычным паўтарэнні ў межах адной структуры словаформы, словазлучэння ці нават прэдыкатыўнай часткі з аднолькавым лексічным напаўненнем. Такі прыём абумоўліваецца пісьменніцкай задумай, творчымі задачамі майстроў слова і, такім чынам, з’яўляецца адным з найбольш дзейсных сродкаў дасягнення неабходнага стылістычнага эфекту. У аповесцях А.С.Пушкіна, асабліва ў “Капітанскай дачцэ”, шырока ўжываюцца канструкцыі з паўторам як галоўных, так і даданых членаў сказа. Сярод іх асаблівае пашырэнне набылі паўторы з сінтаксічнай пазіцыяй дзейніка. Напрыклад: *Я уже сказывал, что я занимался литературою* [3, с.98]. На аснове структурнага, функцыянальнага і семантычнага крытэрыяў выяўлены тры мадыфікацыі такіх паўтораў: канструкцыі, што вызначаюцца кампазіцыйным стыкам дзейніка і яго паўторнай словаформы; канструкцыі з некантактным паўторам дзейніка – уласнага назоўніка ці асабовага займенніка; канструкцыі з займеннікава-анафарычным замяшчэннем дзейніка. У творах А.С.Пушкіна атрымалі пашырэнне канструкцыі з некантактным паўторам дзейніка – асабовага займенніка: *Комендант, изнемогая от раны, собрал последние силы и отвечал твердым голосом: “Ты мне не государь, ты вор и самозванец, слышь ты!”* [3, с.124]. Пры гэтым назіраецца ўжыванне паўторных словаформ як у межах аднаго, так і некалькіх сказаў: *Я дожидался недолго. На другой день, когда сидел я за элегией и грыз перо в ожидании рифмы, Швабрин постучал под моим окошком* [3, с.104-105]. У творах жа беларускага празаіка І.М.Пташнікава больш частымі з’яўляюцца канструкцыі, дзе мае месца кампазіцыйны стык дзейніка – агульнага назоўніка – і яго паўторнай словаформы: *На зямлі ў тым месцы бегаў агонь. Агонь быў белы, як ад сонца, і ад яго калола ў вочы* [2, с.214]. Ужыванне падобнага тыпу сінтаксічных адзінак і А.С.Пушкіным, і беларускімі празаікамі дазваляе аўтарам даць максімальна вычарпальную інфармацыю аб прадмеце ці асобе, апісаных у кантэксце.

У мове герояў “Капітанскай дачкі” ўжываюцца і канструкцыі з некантактным паўторам выказніка: “ – *Да ведь начальник Петрушин – князь Б. Ведь Петруша записан в Семеновский полк*”. – “*Записан! А мне какое дело, что он записан?..*” [3, с.79]. Паўтор у такіх канструкцыях выконвае шматлікія функцыі: ён выступае як сродкам перадачы суб’ектыўна-мадальных значэнняў (радасці, пагрозы, распачы і інш.), так і сродкам раздзяляльна-выдзяляльным. Для выдзялення семантычна важнага для выказвання моўнага элемента А.С.Пушкін дапускае паўтор выказніка без удакладняльных кампанентаў, за кошт чаго падкрэсліваецца працягласць ці абмежаванасць прэдыкатыўнага дзеяння, перадаецца загад у адносінах да пэўнага героя. Аналагічныя функцыі выконваюць канструкцыі з паўторам выказніка і ў аповесцях пра Вялікую Айчынную вайну І.М.Пташнікава: – *Не плач, дачка, не плач... Не трэба плакаць...* [2, с.37].

Як выдзяляльны сродак выступае паўтор выказніка і ў канструкцыі-адказе маналога героя, калі ён, жадаючы пераканаць у нечым суб’яднага, сам задае пытанне і сам адказвае на яго: “... *Дык знай: на мінінгіт каня не*

спішу. *Недагледзеў? Недагледзеў. Адвічай сам*” [2, с.210]. У А.С.Пушкіна падобныя канструкцыі аформлены іншым чынам: «*Мне кажется, - сказала Марья Ивановна, - я думаю, что нравлюсь*». – *Почему же вам так кажется? – Потому что он за меня сватался. – Сватался! Он за вас сватался?* [3, с.104].

Паўторы даданых членаў сказа ў тэкстах, выдзеленых для параўнання, больш рэдкія. Так, акалічнасць-паўтор у мове персанажаў фігуруе пераважна як перапытванне – эмацыянальная рэакцыя на раней сказанае. У гэтым жа маўленчым тыпе сустракаецца і паўтор сказа (прэдыкатыўнай часткі), які адыгрывае характарыстычную і выдзяляльную функцыі. Параўнаем, напрыклад, канструкцыі: 1) *Савельич едва мог следовать за мною издали и кричал мне поминутно: “**Потише, сударь! Ради бога, потише!**”* [3, с.146]. 2) *Махорка пачуў, як крычалі мужчыны: “**Ды хутчэй ты! Госпадзі, ды хутчэй!**”* [2, с.134].

Назіраецца ўплыў А.С.Пушкіна і на ўжыванне ў беларускіх мастацкіх творах канструкцый з пропускам моўных элементаў, аформленых пад уплывам тэндэнцыі гутарковай мовы да максімальнай перадачы зместу пры мінімальнай затраце моўных сродкаў. Такія канструкцыі не толькі імітуюць жывую мову, але і перадаюць семантычныя, стылістычныя і суб’ектыўна-мадальныя значэнні. Акрамя таго, няпоўныя канструкцыі садзейнічаюць і дэталёму апісанню псіхалагічнага стану герояў: «*Ну, ребята, - сказал комендант, - теперь отворяй ворота, бей в барабан. **Ребята! Вперед, на вылазку, за мною!***” [3, с.123]; «***На зямлю! Дзяцей на зямлю!***” – *закрываў Махорка, не чуючы сябе...* [2, с.172].

Такім чынам, А.С.Пушкін шырока выкарыстоўваў канструкцыі як з паўторам, так і пропускам структурных элементаў, якія валодаюць багатымі функцыянальнымі магчымасцямі і маюць аналагі ў сучаснай беларускай мастацкай прозе пра Вялікую Айчынную вайну.

Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Піскун, Л.А. Иван Навуменка (Народныя пісьменнікі Беларусі) / Л.А.Піскун. – Мазыр: “Белый ветер”, 1998. – 128 с.
2. Пташнікаў, І. Выбраныя творы. У 2-х т. Т.1: Аповесці / І. Пташнікаў. – Мінск: Маст.літ., 1980. – 460 с.
3. Пушкин, А.С. Дубровский. Капитанская дочка. Повести / А.С.Пушкин. – Минск: “Беларусь”, 1971. – 176 с.